

VESZTRÓCZY ZSOLT

„Ja hovorím szlovenszki, ale ja szom uherszki”

A szlovákkérdés Jókai Mór 1848–49-es írásaiban

ZSOLT VESZTRÓCZY

„Ja hovorím szlovenszki, ale ja szom uherszki.” The Slovak Question in the 1848–49 Writings of Mór Jókai

Keywords: Mór Jókai; 1848–49; journalist; satirical journal; Életképek; Esti Lapok; Charivari; Slovak national movement; Jozef Miloslav Hurban; Slovak Legion; Slovak Honvéds (soldiers)

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v28y2026i1.01>

„Ja hovorím szlovenszki, ale ja szom uherszki”, azaz „szlovákul beszélek, de magyar vagyok.” Ez a mondat állítólag Tiszolc egyik szlovák polgárától származik, aki 1849 februárjában részt vett a Hurban vezette Szlovák Légióval vívott ütközetben. Ebben az összecsapásban a honvédek, a nemzetőrök és a környező szlovák települések lakói együttes erővel üzték el a császári oldalon harcoló legionáriusokat. Ez a katonailag csekély súlyú esemény politikailag rendkívüli jelentőséggel bírt, hiszen egy hazai nemzetiség döntő többsége a magyar szabadságharc mellé állt a másik oldalon harcoló honfitársai ellenében. Ezt a látszólag paradox helyzetet szeretném bemutatni az újságíró Jókai Mór 1848–49-es írásain keresztül.

A nemzetiségi és a szlovákkérdés 1848–49-ben

A nemzetiségi kérdés 1848 tavaszán, az eufória elmúltával hamarosan az egyik legnagyobb problémává nőtte ki magát. A nem magyar népek akkor megfogalmazott követelései messze túlléptek az anyanyelvhasználat jogán, végső céljuk egy autonóm nemzetiségi tartomány felállítása volt. Magyar részről viszont kategorikusan elutasították az ország területi megosztását, hiszen a stratégiai cél, más európai országokhoz hasonlóan az egységes, egynyelvű nemzetállam megteremtése volt. Elképzelésüket azonban nem adminisztratív korlátozásokkal, hanem jogkiterjesztéssel próbálták megvalósítani. 1848 tavaszán ugyanis magyar részről általános volt az az ábránd, hogy a társadalmi átalakulás és a „közsabadság” vívmányai meghozzák majd a nem magyar népek önkéntes és

automatikus asszimilációját.¹ Bár a reformkori Pest-Buda gyors magyarosodását látva ezt az elképzelést sokan osztották, de a vidéki lakosság mozdulatlansága és az erősödő nemzetiségi mozgalmak hamar szertefoszlatták ezt az illúziót. A Batthyány-kormány a forradalmat követően így jó ideig értetlenül szemlélte ezeket, a fokozódó elégedetlenség pedig felfoghatatlan volt a számára. (Gergely 2001, 459–460. p.)

Az ország területi megosztása más okból is teljesen elfogadhatatlan volt a számukra. A feudális előjogok eltörlése és a polgári jogegyenlőség megteremtése ugyanis nemcsak kiváltságos személyeket, hanem számos, középkori privilégiummal rendelkező területet is érintett. Ezzel 300 év után helyreállt az ország területi egysége, és létrejött egy egységes, azonos jogállással rendelkező közigazgatási rendszer. Mindezek után újabb, ezúttal nemzetiségi előjogokkal felruházott tartományok létrehozása és azok kiszakítása az éppen egyesülő ország területéből mind liberális, mind magyar nemzeti szempontból teljességgel elfogadhatatlan volt. (Hermann 2019, 44. p.)

Ez a probléma nem csak itthon létezett, a kontinens más kormányai szintén szembesültek vele. Ráadásul 1848 tavaszának Európájában még nem voltak nemzetiségi jogok, így követendő minta sem állt előttük. A kétnemzetiségű Belgium szintén a francia példát követte, a többnyelvűséget kimondó svájci alkotmány pedig csak 1848 őszén született meg két év véres polgárháborút követően. Bár a problémát felismerve 1849 folyamán megszülettek az első liberális válaszok (pl. a frankfurti és a kremsieri alkotmány, a magyar nemzetiségi törvény), de az ellenforradalom győzelme miatt ezek csak elvi jelentőséggel bírtak. (Hermann 2019, 47–49. p.; Szász 1998, 318–319. p.)

Ugyanakkor a magyar kormány is elkövetett két hibát. Az egyik ilyen mulasztás az volt, hogy 1848 tavaszán a törvényhatóságokban elmaradt a népképviselői rendszer bevezetése. Kossuth ugyanis nem cenzusos, hanem általános választójogot akart bevezetni ezen a közigazgatási szinten. Mivel az ország számos megyéjében a nemzetiségek voltak többségben, a helyhatósági választásokat követően több helyen is politikai képviselőt hoztak volna, ami egyfajta áthidaló megoldás lehetett volna. Az alsótábla azonban a parasztmozgalmaktól és a nemzetiségi térdnyeréstől való félelmében leszavazta Kossuth törvényjavaslatát, az 1848. évi XVI. tc. 1 §-a² pedig a kérdés rendezését a

1 Kossuth 1848. március 28-án mondott beszéde szerint „mind a szabad alkotmányban, mind a terhek egyenlőségében, mind az urbér megszüntetésében, mind azon kárpótlás iránt, melyet az álladalom az urbéri javadalmakért nyújt, minden magyar koronához tartozó népek egyetértenek, és ez érdekek olvadnak össze.” Április 16-án kelt legutolsó követjelentésében pedig azt írta, hogy „hazánk határai között sokféle nyelvű népek laknak, de van egy alap, melyen [...] ezen különböző nyelvű népek érdekeit talán egyesíteni lehet: ez az alkotmányos szabadság, mely a különböző nyelvű népfajokat, a polgáratlan közös nemzetiségben egymás között egyesítheti; ez alapon egyek lehetünk az Adria-i tengerig.” (Kossuth 1951, 699., 743. p.)

2 „A ministerium, a megyei szervezetnek népképviselői alapján történő rendezéséről a legközelebbi országgyűlésnek törvényjavaslatot fog előterjeszteni”. (1847/8-ik 1848, 49. p.)

következő országgyűlésre halasztotta, amire a fegyveres küzdelem megindulása miatt már nem került sor. (Szabad 1977, 121–122. p.; Gergely 2005, 597–607. p.)

A másik hibát a szlovák célkitűzések korabeli megítélése jelentette. Magyar részről a reformkor óta minden törekvésükben pánszlávizmust és a cár ügynökeinek kezét látták, függetlenül attól, hogy politikáról, oktatásról vagy kultúráról volt-e szó. Változást 1848 tavasza sem hozott ebben a tekintetben, amit a Batthyány-kormány április 12-i ülésén történtek is jól mutatnak. Ezen a kabinet a selmecebányai polgármester jelentését értékelve egy kalap alá vette és pánszláv jelzővel intézte el Štúrnak a tavaszi változásokat pozitívan értékelő publicisztikáját, egy líceumi iskoladráma próbáit, valamint az ottani cseh bányászok felkelésre való bujtogatását. (Kossuth 1958, 22–23. p.) Emiatt a Kölcsény-féle „haza és haladás” jelszó a szlovákok esetében egymást kizáró fogalompárrá vált, hiszen a polgári átalakulást csak a magyar kormánytól, míg a nemzetiségi jogok megadását kizárólag a császári udvartól várhatták. Az ő esetükben így nem lehetett szó semmiféle kompromisszumról, sőt a szerbekkel vagy a románokkal ellentétben velük még tárgyalásokra sem került sor. Mindez, kiegészülve egy irreális követeléseket megfogalmazó nemzetiségi programmal, a lipótszentmiklósi petícióval, törvényszerűen vezetett a fegyveres konfliktushoz.³

A pánszlávizmustól és az oroszoktól való félelem már az 1790-es évek óta jelen volt a magyar politikai és szellemi életben, az ezzel kapcsolatos aggodalmainak pedig jó néhányan már akkor hangot adtak (pl. Orczy Lőrinc, Batsányi János, Pálóczi Horváth Ádám, Berzeviczy Gergely, Csehy József, Barcsay Ábrahám, Kazinczy Ferenc, Horváth István, Cserey Farkas, Döbrentei Gábor stb.). Ezt a mentális traumát Lengyelország 1795-ös, harmadik felosztása idézte elő, amiben Magyarország pusztulásának az előképét látták. (Csapláros 1977, 44–69. p.; Kovács 1973, 220–226. p.) E nemzedék félelmeit Döbrentei Gábor rendkívül találóan úgy fejezte ki egy Kazinczyhoz írt levelében, hogy „az ő sorsuk a mienk rémisztő tüköre lehet”.⁴ Ezt a sokkhatást az 1830-as lengyel felkelés bukása tovább fokozta, az országot elpusztító orosz támadás vagy a nemzethalál víziója a reformkori irodalmi és politikai közgondolkodásnak egyik fontos alappillérvé vált. Mindez számos kortársnál jelent meg (pl. Széchenyi István, Kölcsény Ferenc, Wesselényi Miklós, Vörösmarty Mihály, Deák Ferenc, Kossuth Lajos stb.), bár ennek a félelemnek a Szent Szövetség Európájában reálpolitikai alapja nem volt. (Kovács 1973, 226–228., 231–239. p.)

3 A petíciót még Seaton-Watson, a szlovák ügy egyik legnagyobb támogatója is úgy értékelte, hogy „a program különös keveréket alkot. A kéréseken végighaladva, az utolsó három pont kivételével [sajtó- és gyülekezési szabadság, általános választójog] ... a többi csak irreálisnak és eltűzöttnek tekinthetjük. Ennek bizonyítéka, hogy alkotói a pillanatnyi eufória hatása alatt cselekedtek, és szöges ellentétben álltak a gyakorlati lehetőségekkel”. (Scotus Viator 1995, 111–112. p.)

4 Döbrentei Gábor levele Kazinczy Ferencnek. (Kazinczy 1906, 177. p.)

A hazai politikai elit valamilyen ismeretlen okból ezt a félelmet a nemzeti ébredés korában tapasztalható szlovák nyelvi-kulturális kezdeményezésekkel kapcsolta össze, majd azokat egységesen pánszlávizmusnak minősítette. Általános volt ugyanis az a vélemény, hogy egy Magyarország ellen irányuló orosz támadás esetén a szlovákok egyfajta ötödik hadoszlopként ellenünk fordulnak majd, ennek megelőzését pedig az elmagyarosításukban látták. Félelmeiket jól tükrözte az a levélváltás, ami a pozsonyi evangélikus líceum tanára, Ludevít Štúr és az evangélikus egyház főfelügyelője, Zay Károly között zajlott 1840 októberében a Pozsonyi Evangélikus Líceum Cseh-Szláv Tanszéke és Szláv Intézete kapcsán. Štúr az ott folyó nyelvi képzést igyekezett más területekre is kiterjeszteni, így előadásokat tartott a szláv népek történetéről, irodalmáról és kultúrájáról, míg magyar részről ezeket kizárólag a teológushallgatók nyelvi képzésére akarták korlátozni. (Markusovszky 1896, 457–464. p.; Bakos 1957, 30–33. p.) Amikor Štúr az ott folyó képzés mellett érvelt, Zay ezt azzal hártotta el, hogy az európai kultúra és szabadság előretolt bástyájának, a független Lengyelországnak a bukása után annak történelmi szerepét Magyarország vette át. Azért, „hogy ezt a szerepet végre tudja hajtani, szükséges az, hogy óvakodjunk az ellenséges elemekkel való mindennemű kapcsolattól, és elmagyarosítsuk ennek öntudatlan hordozóit, a magyarországi szlávokat: ha ezzel késlekedünk, akkor rövidesen a cár XIV. Lajos módjára kiálthat majd fel, de nem azt fogja mondani, hogy »nincsenek Pireneusok« hanem hogy nincsenek »Kárpátok«, és azután már semmi egyéb nem marad, búcsút mondhatunk kultúrának, szabadságnak, protestantizmusnak.” (Listy 1954, 489–497. p.)

Az orosz veszély gondolata a napóleoni háborúk óta jelen volt az európai politikai közgondolkodásban is, mely a pánszlávizmusban egy hivatalos, állami ideológiát látott. Radetzky tábornok, az osztrák vezérkari főnök emiatt már 1809-ben emlékiratot készített egy esetleges támadás kivédésére, majd később szintén többször (1811, 1828, 1829) hangot adott ennek a véleményének. (Kovács 1977, 174–176. p.) Pedig egy ilyen összecsapásnak a legitimitáson és a status quón alapuló Szent Szövetség Európájában nem volt reálpolitikai alapja, ráadásul ezt az Oroszország, Ausztria és Poroszország által megkötött münchengráti szerződés eleve kizárta. (Magyarország 1980, 2. köt. 735–736. p.; Deák 1983, 300. p.) De a pánszlávizmus sem volt az akkori cári külpolitika része, hiszen I. Miklós kifejezetten megtiltotta az állami hivatalos viselő orosz utazóknak, hogy bármiféle politikai tevékenységet folytassanak a Habsburg Monarchia területén. (Kun 1981, 55–56. p.)

Ugyanakkor a szlovák politikai elit egy jó része, főként a Štúr fémjelezte irányzat valóban komoly érdeklődést mutatott Oroszország, az orosz kultúra és általában a szláv kölcsönösség iránt. A nemzeti ébredés idején, a herderi jóslat hatása alatt mindez természetes jelenség volt. Ráadásul kapcsolatban álltak olyan, Magyarországon is megforduló orosz tudósokkal, mint Izmail Ivanovics Szeznyeviszkij, Oszip Makszimovics Bodjanszkij vagy Mihail Petrovics Pogogyin; az utóbbi az oroszországi pánszláv mozgalom egyik vezéralakja volt. De ez a magánjellegű viszony független volt a hivatalos orosz

politikától, sőt kimondottan szemben állt Szentpétervár külpolitikai szándékaival. A cár számára ugyanis a Habsburgokkal ápoljt jó viszony számított, nem néhány irodalomrajongó értelmiségi szimpátiája, ezért a velük való politikai szövetségést eleve megtiltotta alattvalóinak. Így minden tekintetben alaptalannak tekinthető az akkori magyar félelem, mely a szlovák szépirodalomban és nyelvművelésben pánszláv aknamunkát látott. (Arató 1960, 2. köt. 244–251., 256–275. p.; Malevič 1959, 339–358. p.)

A szabadságharcra csak egy kis létszámú, evangélikus értelmiségiekből álló csoport fordult szembe Ludevít Štúr, Jozef Miloslav Hurban és Michal Miloslav Hodža vezetésével, akik 1848 őszétől császári oldalon keresték a boldogulásukat. Szeptemberben egy önkéntesekből álló katonai egységet is alakítottak Szlovák Légiónak néven, a Hurban vezette alakulat pedig a szabadságharc folyamán mindannyiszor részt vett az ellenünk indított támadásokban. Az egység létszáma 500 és 3000 fő között mozgott, ami kis létszáma és gyenge harcértéke miatt főként megszálló, rendfenntartó és őrző feladatokat látott el a hadjáratok során. (*Lexikón* 1997, 234–244. p., 293. p., 333. p.)

Igazán komoly összecsapásokra a nemzetiségekkel csak ott került sor, ahol a polgári átalakulás következtében feudális eredetű, kiváltságos kerületek szűntek meg, mint például a román és a szerb határőrök vagy az erdélyi szászok esetében. Az egyszerű jobbágyok számára viszont az új rend egyértelműen társadalmi emelkedést hozott, így ennek védelmében később nemzetiségi hovatarozástól függetlenül nagy számban álltak be a honvédseregbe. A magyarországi románok esetében ez 15 000, míg a szlovákokéban 25-30 000 főt jelentett, akik a magyarok után a legtöbb katonát adták a szabadságharc számára.⁵ A honvédseregnek számos olyan kiválóan teljesítő egysége volt, mely nagyrészt vagy döntően ebből a nemzetiségből került ki (pl. a 4., 15., 16., 17., 20., 40., 46., 51., 64., 100. és 124. honvédzászlóalj, a 2., 34., 60., 33. volt császári gyalogezred több egysége, a Weissl-gránátosok vagy a 3., 8. és 10. huszárezred). (Bona 2000, 18., 106. p., 751–752., 759. p.) A branyiszközi áttörést is két tisztán szlovák alakulat, a Zólyom megyei 1. és 2. zászlóalj (később 51. és 124. honvédzászlóalj) hajtotta végre 1849 februárjában, Komárom várában pedig szintén jelentős létszámban szolgáltak Klapka parancsnoksága alatt. (Bona 2000, 74. p.) De legnagyobbbrészt ugyancsak ez a nemzetiség alkotta a 8. Coburg és a 10. (Vilmos) huszárezred állományát, melyek Galíciából, illetve Bukovinából szöktek haza. (Bona 2000, 18. p.; *A forradalom* 2009, 218–220. p.) 1849 augusztusában pedig Selmecebánya környékén, majd Nógrádban gerillamoz-

5 Bona Gábor számítása a megyék nemzetiségi aránya, az újoncozási kvóták és a felállított alakulatok alapján. (*A szabadságharc* 1998, 72. p.; Bona 2011, 76. p.) Vele ellentétben Steier 40 000 főről ír, ami túlzásnak tekinthető. Szlovák részről Ivan Mrva 30 000 „Kossuthért harcoló és meghaló” szlovák honvédet említ, miközben a magyar honvédsereg összesen nem vesztett ennyi embert a szabadságharc idején. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a szerző sok más szlovák történéssel ellentétben nem hallgatta el népe nagyarányú részvételét a magyar szabadságharcban. (Mrva–Segeš 2012, 283. p.; Steier 1937, 1. köt. 372. p.)

galom kezdődött, melynek szlovák résztvevői Világosról tudomást se véve szeptember végéig folytatták a harcot. (Viktor 1999, 118. p.; Mrva 2010, 70. p.)

A szabadságharc szlovák hősei közül többnek is megőrizte nevét az utókor. Például Janik Jánosét, aki nemzetisége és a császári hadseregben szerzett tiszti rendfokozata ellenére is a magyar ügy mellé állt, majd ezredesi rangban a körülzárt Komárom védelmének egyik irányítója volt. (Hermann 2013, 55–83. p.) Vagy Kmety György tábornokét, a csornai győzőt, aki Iszmail pasa néven a krími háborúban is kitüntette magát. (Bona 2011, 73. p.) Vagy Guyon Richard hadtestének tábori papját, Poleszni (később Erdősi) Imrét, aki a branyiszkói áttörésnél újkori Kapisztránként egy száz keresztel vezetett rohamra a szlovák honvédeket a gyilkos golyózáporban. (Alleker 1894, 18–25. p.) Vagy Horárik Jánosét, aki a radikális Egyenlőségi Társulat tagjaként Petőfi, Vasvári és Tánácsics közeli harcostársa volt. Jellačić támadása idején már Perczel Mór szárnysegédjeként szolgált a Zrínyi-szabadsapatban, majd újságíróként és népszónokként támogatta a magyar ügyet. (Tordai 1954, 298–299. p.; Viktor 1999, 145–147. p.)

Jókai, a hírlapíró

1848 tavaszát újságíróként megélő Jókai a szabadságharc alatt végig megmaradt zsurnalisztának, akinek a toll volt a fegyvere.⁶ Más márciusi ifjakkal ellentétben nem állt be katonának, mint például Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Vidats János, Hamary Dániel, Oroszhegyi Józsa, Sükei Károly, Vajda János vagy Degré Alajos, bár ősszel részt vett Kossuth alföldi toborzó körútján, sőt a Honvédelmi Bizottmány megbízásából járt a forradalmi Bécsben is, ami nem volt veszélytelen vállalkozás. De a puskáját ember ellen sosem használta, a kardját pedig a szolnoki csata után Damjanich tábornoknak ajándékozta azzal az indoklással, hogy legalább az harcoljon, ha ő maga nem is. (*Jókai Mór* 1904, 168. p.)

1848 márciusában Jókai a Frankenburg Adolf-féle irodalmi hetilap, az *Életképek* szerkesztője volt. (*A magyar sajtó* 1985, II/1. köt. 625–627. p.) Az író szerint „ahogy a conservatív párt politikai lapjának satellese volt az aristokrata *Honderű*, a neutrális táblabíró világ orgánumának a *Pesti Divatlap*: úgy csatlakozott a liberális reformok közlönyéhez a demokrata *Életképek*, s a milyen harcok folytak amazok között a politika magas régióiban, nem kevesebb erélyvel küzdöttek emezek az aethetica, poézis és társadalmi élet mezején.” (*Jókai Mór* 1904, 13–14. p.)

6 Akkori szerepét Jókai úgy értékelte, hogy „én 49-ben nem voltam sem az országnak képviselője, sem a magyar kormány tanácsosa; voltam egyszerű újságíró, s kötelességemet úgy hiszem betöltöttem akkor, midőn azon józan alkotmányos ellenzéknek [...] elvei mellett küzdöttem a hogy tudtam.” (*Jókai* 1980, 599. p.)

1848 áprilisától már Petőfivel együtt szerkesztette a lapot, de a közös munka csak a nyár végéig tartott. Augusztusban Jókai Laborfalvi Rózával kötött házassága és a költő *Vörösmartyhoz* című verse miatt megszakadt a barátságuk, bár ez a lap működésében nem okozott különösebb zavart.⁷ A tényleges szerkesztői munka legnagyobb részét addig is Jókai végezte, barátja pedig csak a beküldött versekkel foglalkozott. A szakítást követően Petőfi érvényben lévő szerződése miatt még év végéig a lap szerkesztője maradt, sőt a munkái is változatlanul ott jelentek meg. (*Petőfi Sándor* 1960, 468–469. p.)

Az *Életképek* a folyamatosan romló Habsburg–magyar viszony miatt ősztől kezdett profilt váltani és politikai irányba eltolódní.⁸ Részben ennek is volt köszönhető, hogy az előfizetők száma 1500-ról 300-ra csökkent, majd csődbe jutott.⁹ A lap év végén megszűnt, utolsó száma december 31-én jelent meg. (*A magyar sajtó* 1985, II/1. köt. 202–204. p.) Jókai 1849 januárjától elvileg a *Pesti Hírlap*nál folytatta volna a szerkesztői munkát, de a romló hadi helyzet és a főváros kiürítése ebben megakadályozta, bár az 1849. évi első szám valóban az ő neve alatt jelent meg. (*A magyar sajtó* 1985, II/1. köt. 80–81. p.)

1848–49 fordulóján a Jókai házaspár is Debrecenbe menekült. A munka nélkül maradt újságíróként kezdetben a felesége tartotta el, de Nyáry Pálnak köszönhetően február elején a kormány lapjánál, a *Közlöny*nél kapott állást.¹⁰ Bár ezt eredetileg a kormányzati közlemények megjelentetésére szánták, de az úgynevezett nem hivatalos részben már publicisztikák is kezdtek megjelenni, amivel az értesítő ugyancsak elindult a profilváltás irányába. E rovat élére a lapot felügyelő, mellesleg békepárti Nyáry Pál javaslatára Jókai került, aki mérsékelt hangú, megegyezést kereső írásaival hamar a politikai viták kereszt-

7 Jókai szerint „Petőfi hibázott abban, hogy jó barátjának szívviszonyába, családi ügyeibe beavatkozott. De én is hibáztam, a midőn a helyett, hogy »ezért« a sérelemért mint férfi férfi ellen, léptem volna vele szemben: mint szerkesztő bántottam meg a szerkesztőtársat a költeményéért.” (*Jókai Mór* 1904, 80–81. p.)

8 Gyulai szerint „Jókai mint politikai hírlapíró, a forradalom szülötte... Jókai az *Életképek* című szépirodalmi lapot szerkesztette, midőn 1848-ban a márciusi mozgalmak őt is magukkal ragadták [...] s lapjába politikai cikkeket kezdett írni. Azonban az *Életképek* nem vált politikai lappá, csak némi politikai színezetet nyert.” (Gyulai 1911, 134–135. p.)

9 Az író később úgy látta az *Életképek* megszűnését, hogy „a kettős szerkesztés mellett e lapnak azon félévi folyama valódi kincstárát képezi a magyar szépirodalomnak. Itt jelentek meg valamennyi irodalmi matador legszebb művei... hanem egy mulasztást ejtettünk: – elhagytuk a lap mellől a divatképet. – S az az egy divatkép lenyomta az egész magyar literatúra súlyát Petőfivel együtt. A legnagyobb erkölcsi diadal közepett megbuktunk anyagilag. [...] De ne fogjuk rá az elmaradt divatképre; a politika ölte meg a lapunkat, a mindent elnyelő Astaroth, a politika. Senkinek sem kellett költészet, szépirodalom többé.” (Jókai 1955, 236. p.) Zsigmondy szintén a megváltozott politikai helyzet számlájára írta a lap megszűnését. (Zsigmondy 1924, 27–28. p.)

10 Kossuth február 5-én nevezte ki Jókait, aki február 9. és 27. között látta el ezt a feladatot. (Szekeres 1979, 17. p.)

tüzébe került. Bár Kossuth figyelmeztetésére egy időre határozottabb hangnemet ütött meg, de hamarosan visszakozott, majd meg is vált a *Közlöny*től. (*A magyar sajtó* 1985, II/1. köt. 233–238. p.)

Február 22-én Jókai egy új napilapot indított *Esti Lapok* néven, melynek ő lett a kiadója és egyben a felelős szerkesztője is. A *Pesti Hírlap* politikai irányvonalát folytató sajtótermék békepárti hangnemével a radikálisok orgánumának, a *Marczius Tizenötödikének* lett a legfőbb ellenfele. A lap szellemi holdudvarát olyan nevek fényjelezték, mint Nyáry Pál, Hunfalvy Pál, Kazinczy Gábor, Kovács Lajos vagy Kemény Zsigmond, akik komoly befolyással voltak annak szellemiségére. Bár az író már áprilisban elköltözött Debrecenből, az újság június elejéig még létezett. (*A magyar sajtó* 1985, II/1. köt. 245–246. p.) Eközben Pesten ugyanilyen néven egy másik lapot is indított, és a *Pesti Hírlap*nak júniustól ugyancsak ő lett a szerkesztője. Ezek július elejéig, a főváros újabb kiürítéséig léteztek, de a rövid szegedi, majd aradi intermezzo már nem kínált lehetőséget az újra-kezdésre. (*A magyar sajtó* 1985, II/1. köt. 259–260. p.)

Mind az *Életképek*nek, mind az *Esti Lapok*nak volt egy humoros melléklete, a *Charivari*. Bár ezek nem voltak önálló sajtótermékek, a profiljuk alapján politikai élclapok voltak, ahol 1848–49 folyamán sorra jelentek meg Jókai írásai. Szerencséjére ezeket név nélkül közölte, így a szabadságharcot követően nem lehetett őt perbe fogni szarkasztikus, gyakran felségsértő humora miatt.¹¹

Gyulai Pál úgy értékelte akkori munkásságát, hogy írásai közül „legtöbbet értek humoros apróságai, a melyek mai élclapjainkat pótolták, s már akkor kitűnt, hogy Jókai itt sokkal inkább helyén van, mint a politikai vezércikkek terén”. (Gyulai 1911, 135. p.)

Ezt az élclapi humort az író az 1850-es években a *Vasárnapi Újság*ban, a *Nagy Tükör*ben, *Kakas Márton Album*ában és az *Üstökös*ben folytatta Kakas Márton, majd az 1860-as években Tallérossy Zebulon leveleivel, akiből később még regényalakot is csinált. De ugyancsak az ő nevéhez fűződik az első hazai politikai élclap megteremtése, az anekdota- és adomagyűjtéséről nem is beszélve. Az innen származó humoros elemek későbbi műveiben számos alkalommal bukkannak elő, így Tompa Mihály joggal nevezhette őt a „magyar humor halhatatlan teremtője”-nek. (Nagy 1975, 42., 92–96. p.; Hansasági 2015, 68–72. p.)

Jókai a szlovákkérdésről

Az író a szlovák- és általában a nemzetiségi kérdés tekintetében maradéktalanul a magyar liberális nemesség álláspontját osztotta. A márciusi napokban, az akkori optimista

¹¹ A szépirodalmi munkái ezzel szemben mindig teljes névvel jelentek meg. Ha pedig a hírlapokban megjelent írásait szignózta, akkor csak a Jókai szó vagy egy J. betű szerepelt aláírásként.

közhangulatnak megfelelően még ő is a nem magyar népekkel való összefogást hirdette, a nemzetiségi különbségek feloldását pedig a polgári és politikai átalakulástól várta. Ennek szellemében szólított fel március 19-én megjelent *Nyílt szavak honunk fiatalságához* című írásában arra, hogy „igyekezzünk honunk idegenajku fiatalságát magunkhoz testvéri kapcsolatokkal csatolni, [...] s fogjunk kezét mindenkivel, kinek jelszava a szabadság”. (Jókai 1968, 15. p.) A fegyveres harc megindulását követően azonban már jóval egyértelműbben fogalmazott: „históriai múltja e földön nincs másnak, mint a magyar nemzetnek. Polgári jogegyenlőséget, a szabadság közös élvezetét minden e honban lakó polgárnak kívánunk adni, de nemzetiségi egyenjogokat nem. Hazánk földét sem Ausztriába beleolvasztani, sem nemzetiségi plágák szerint eldaraboltatni nem engedjük. Bőkezűek, szabadelvűek akarunk lenni minden emberiségi jogokban, de önzők a nemzetiségében.” (Jókai 1968, 446. p.)

1848 nemzetiségi mozgalmak különböző erősségűek voltak. Míg a horvát, szerb vagy román mozgalmak mögött valóban komoly társadalmi támogatottság és jelentős katonai erő állt, addig a szlovákok esetében ez csak egy kisszámú, evangélikus értelmiségi csoportot jelentett, miközben a magyar seregben ezerszám harcoltak a „derék tót” honvédek. Ez a hatalmas kontraszt persze feltűnt a kortársaknak, akárcsak Jókainak, aki ezt a szerveződést a súlyának megfelelően humorral, sőt nemegyszer gúnyval kezelte.

Az első komoly szlovák megmozdulásra március 28-án, Liptószentmiklóson került sor. Ludovít Klein hibbei jegyző vezetésével egy csoport betört a megyegyűlésre, majd a testületet egy olyan határozat meghozatalára kényszerítette, hogy a liptói törvényhatóság attól kezdve helyi és országos szinten a szlovákokat fogja hivatalos nyelvként használni. (Mrva–Segeš 2012, 270. p.; Mrva 2010, 29–30. p.) Jókai ezt gyilkos szatírában ítélte el, miszerint Klein „beront a terembe, egész corteshadsereget vezetve háta mögött, ott földhöz csapja magát, iszonyú jajveszélés közt megcsókolja a földet, fejét a pallóhoz veri, ruháját beporozza, haját megtépi, azután térdre áll s égnek feszített öklökkel irtózatot tart a tótnyelv ügyében”. (Jókai 1968, 84–85. p.)

Ez az affér mindenestre nyomot hagyhatott benne, mert július folyamán még két másik írásában, az *Előfizetési hirdetményben* és a *Tót prédikációban* is a nyelvükkel élcelődött. (Jókai 1968, 234–235. p., 250. p.) Jókai ezekben tótosan írt, vagyis egy olyan, szlovák és magyar szavakat egyaránt tartalmazó keveréknyelvet használt, ami akkoriban rendkívül jellemző volt a szláv felmenőkkel rendelkező felső-magyarországi nemességre.¹² Később ugyanezzel a nyelvi humorral találkozhatunk a népszerű élcslap-

12 Ez a fajta nyelvi humor nem volt ismeretlen Jókai számára, hiszen a pápai önképző körben egy alkalommal Petőfi is árvai dialektusban adta elő a Szózatot. Bár ezzel nagy derűtséget váltott ki a hallgatóságából, de a társaság vezetése megrovással honorálta a produkcióját. (Jókai 1913, 13. p.; Mikszáth 1960, 1. köt. 54. p.)

és regényfigura, Tallérossy Zebulon esetében is, kinek megformálásánál ugyancsak jól tudta kamatoztatni még gyermekkorában szerzett szlovák nyelvi ismereteit.¹³

A Klein-féle incidenst számos hasonló akció követte. A szlovák vezetők részt vettek a bécsi, majd a felkelésbe torkolló prágai szláv kongresszuson, ahol a politikai nyilatkozatokon és tárgyalásokon túl már az utcai harcokban is tevékenyen részt vettek. Rádadásul májusban, Liptószentmiklóson egy olyan politikai programot fogadtak el, ami Felső-Magyarország egy jelentős részét önálló szlovák tartománnyá alakította volna. Magyar részről válaszul elfogatóparancsot adtak ki ellenük, ami végképp elmérgesítette ezt az amúgy is feszült viszonyt.

A nyár folyamán Jókai a *Charivari* hasábjain többször is reflektált a szlovákokkal kapcsolatos eseményekre, általában meglehetősen csípős élcekkel. Az ország területi egységét megkérdőjelező liptószentmiklósi programra például úgy reagált, hogy vannak, akik elfogadják „a tótok azon kívánatát, hogy mindazon városnak, mellyben feles számmal laknak tótok és magyarok, egyik fele Tótországhoz tartozzék”, de ennek kapcsán említeni lehetne a területcserét is szóba hozó *Hol leszünk két év múlva* című írását. (Jókai 1968, 237. p.; 176–192. p.) Máshol arról adott hírt, hogy „a felső várme gyékből iszonyú csapat tótság tódul alá kaszákkal felfegyverkezve az alföldre – kaszálni.” (Jókai 1968, 237. p.) A prágai szláv kongresszust Bábel tornyának nevezte, mert annak résztvevői kénytelenek voltak németül tanácskozni, hogy valahogy „megértsék egymást”. (Jókai 1968, 254. p.) Egyik-másik élce pedig valahol már lenézésszámba ment, mint például 1848 áprilisában, a pozsonyi pogromról szóló írása, miszerint az ott kifolytatott pálinkában „tizével, húszával feküdt [...] az ember és tót vegyesen. Úgy néztek ki, mint a legszeretreméltóbb malacok”. (Jókai 1968, 106. p.) Vagy három dolog miatt haragszik a magyar, de leginkább azért, „ha tótnak mondják”. (Jókai 1968, 249. p.) Hrabovszky altábornagy sikertelen karlócai támadása kapcsán arról írt, hogy a felkelők a honvédeket ezután „elkezdték gúnyolni, mocskolni [...] tótul, rácul s más pogány nyelveken”. (Jókai 1968, 229. p.) De hasonló jellegű az úgynevezett „tót suspírium” is, ami a szlovák mindennapi nyelvben oly gyakori „bozsemoi” szólást forgatja ki.¹⁴ Jókai ezt nem „Istenem”-nek fordítja, hanem úgy, hogy „jaj be ihatnám”, amivel a reformkorban elterjedt alkoholizmusukra utal. (Jókai 1968, 255. p.)

A szlovák mozgalom politikai vezetőjéről szóló írása is inkább politikai publicisztika felé hajlott. Štúrt „országos pánszláv lázító”-nak nevezte, kinek tanítványai a pozsonyi evangélikus líceumban az „év végével aztán mindent egyebet tudtak, csak magyarul nem, még csak olvasni sem”. Bár Jókai az írását igyekezett humorosan befejezni, misze-

13 Az író nyelvtudása még a gyermekkorából származik. Kicsinek sokat volt Ógyallán élő nagyszüleinél, ahol gyakran játszott együtt egy ottani szlovák juhász gyermekeivel. Mikszáth szerint ennek során „rövid idő alatt annyi sok tót szó ragadt rá – hogy abból harminc-negyven év múlva is jutott Tallérossy Zebulonnak.” (Mikszáth 1960, 1. köt. 22–23. p.)

14 Helyesen Bože mōj, vagyis Istenem

rint, „hogy a magyar nyelvet örökre el nem feledtem, annak köszönhetem, hogy nem jártam a praelectióira”, valahol ez mégis inkább a rosszul sikerült publicisztikára emlékeztetett. (Jókai 1968, 226. p.) Štúr ugyanis a cseh-szlovák nyelv és irodalom tanszéken tanított, így nem lehetett számonkérni rajta néhány diák hiányos magyar nyelvtudását.

A szeptemberi hadjárat

1848 szeptemberében a Hurban vezette, mintegy 500 főből álló Szlovák Légő is támadást indított a törvényes magyar kormányzat ellen. Ám hiába hívták harcba a szlovák népességet „nemzeti jogaik”-ért, a szeptemberi hadjáratnak is nevezett akció tömegtámogatás híján alig két hét alatt kifulladt. Az ennek során történt atrocitásokat, mint például Ótura feldúlását az udvar sem tűrte, így a Morvaországba visszavonuló egységet még a császári katonaság is megtámadta. (Mrva 2010, 46–49. p.; Viktor 1999, 72–78. p.)

A pákozdi csata előtti napokban Jókai a legfőbb ellenséget, a horvát bánt vette célba tollával. Ennek megfelelően a *Charivariban* szeptember 24-én megjelent egy közlemény, miszerint Jellačić, az „ördögnek és a camarillának kegyelméből Pannónia királya, horvátországi bán [...] hivatalos közlönyéül lapunkat, mint mellynek schwarzgelb tendenciájáról eddigelé is meggyőződhetett, méltóztatott elfogadni”. (Jókai 1968, 330–331. p.) A továbbiakban Jókai egy új fejezetet nyitott *Hivatalos rovat*. *Jellasics közlönye* címmel, ahol attól kezdve folyamatosan a bánon, az uralkodóházon és annak szövetségesein écelődött, így a szlovákok is gyakran a tollára kerültek.

Az író leginkább a vezetőiket vette célba. A Jellačić által „kinevezett” kormánynak például három szlovák tagja is volt, Hurban, Štúr és a pesti evangélikus egyházközség Bécs felé húzó lelkesze, Ján Kollár. Ő ugyan elhatárolódott honfitársai katonai akciójától, de mégsem menekült meg Jókai tollától, aki a kultuszminiszteri tárcával tisztelte meg.

Az ősz folyamán mind a Dunántúlon, mind Felső-Magyarországon a lakosság részéről rengeteg panasz volt a támadók garázdálkodásai miatt, amire Jókai is reflektált. Jellačićot „minden zsványoknak és rablóknak nagyhercege” címmel ruházta fel, míg Kollár neve alatt számos rendeletet „bocsátott ki”, miszerint a lopás és a rablás ezentúl nem büntetendő cselekmény.¹⁵ Ezzel a horvátokat és a szlovák felkelőket jelképesen közönséges martalócokká fokozta le, az ellenünk támadó különféle nemzetiségeket pedig ennek megfelelően csak „rabló csordá”-nak nevezte.¹⁶

15 „elhatározom: hogy mind azok, kik előttem a harambasai pályán megbuktak s részint felakasztattak, részint kerékbe törettek, ezentúl mint szabadság hősök említettessenek, mert nem illik: hogy midőn mi dicsőségtől vétetünk körül, őseink, kik e pályát megtörték, gyalázva említettessenek. Minélfogva gondoskodtunk róla, hogy Zöld Marcy, Angyal Bandi, Hóra és Kloska, Sobri, Milfait és Pintye Gregor s több itt meg nem nevezett atyánkfíái, – Rajasics patriarcha által canonisáltatván a kalendáriumba betétessenek.” (Jókai 1968, 332. p.)

Jellačić kudarca, majd a pákozdi csataterőről való elmenekülése számos újabb élcet eredményezett. Julius Caesar egykori jelszavát például úgy adaptálta rá, hogy „Jöttem, láttam, és elszaladtam”. (Jókai 1968, 392. p.) Máskor pedig azon gúnyolódott, hogy a bán hogyan osztja majd fel az elfoglalt országot „cimboraí” között. A szlovák triumvirátusé lett volna például a Garam, a Vág és a Nyitra folyó környéke, bár egyúttal óvta őket, hogy „valahol instellatió helyett fel ne akasztassanak”, ami jól mutatja akkori magyar megítélésüket. (Jókai 1968, 378. p.)

Az író, éppen az őszi események hatására ismételten tollára vette az önálló szlovák kerület és a saját tartománygyűlés kérdését, ami egy gyilkos szatírárt eredményezett. Eszerint a tót országgyűlés házszabályai a következők lesznek: „Balfelől ülnek a drótos tótok, középett a kaszás tótok, jobbfelől a gyócsos tótok. Egyszerre harminc szájnál többnek nem szabad kiabálni. Elnök lesz, a ki valamennyinél jobban tud ordítani. Valamely kérdés eldöntésénél botokkal, vagy kaszanyelekekkel verekedni nem szabad, kalappal hajigálózni igen. Diplomaticus nyelv a tót, [...] a káromkodásoknál megtartatnak a magyar technicus terminusok. Ülés alatt fazikakat drótozni megengedtetik, de kaszákat köszörülni nem. A ki írni és olvasni tud, képviselővé nem választathatik. Ha valamely képviselő részeg talál lenni, lefekhetik a padok alá. A szavazatok általános hajbakapással fognak eldöntetni, mely eseteknél a körmökön kívül más fegyvert használni nem szabad. A melyik vélemény a másikat kiveri a tanyából, az határozattá válik... A gyűlésteremben a képviselőknek egymástól lopni nem szabad. Az elnök – mint az angoloknál gyapjuzsákon, – itt egy lipthói brinzás hordón fog ülni. [...] A karzatról a képviselőkre krumplival hajigálni nem szabad, mert az szent gyümölcs. Ha a képviselők a királylyal nem volnának egy értelemben, nem kapnak pálinkát.” (Jókai 1968, 348–349. p.) Ennek diplomáciai képviselőjére pedig „consulokká és követekké kineveztetnek minden az ország határain kívül utazó drótos tótok”. (Jókai 1968, 332. p.)

Ez utóbbi megbízatás természetesen nem volt véletlen, hiszen tradicionális szlovák mesterségről volt szó. Másrészt a drótos tót alakja és a „drótozni-fótozni” szólás a magyar vidékeken közismert volt, így ezt a sztereotípiát Jókai később többször is használta velük kapcsolatban. Sőt Hurban ipari miniszter nevében még egy rendeletet is kiadott a „nemzeti ipar” védelmében, ahol gunyoros formában vette sorra a szlovákokhoz köthető tradicionális termékeket (pl.: vasdrót, borovicska, brindza, ostyepka, hajdina, zindely, főzőkanál stb.). (Jókai 1968, 349. p.) A mozgalom vezetőit, Hurbant, Štúrt és Hodžát pedig a görög mitológiából ismert Cerberushoz hasonlítva „háromfejű pokolbeli kutya”-nak nevezte. (Jókai 1968, 391. p.)

16 „Ellenünk lázitották a horvátot, a szerbet, rácot, a morvát, az oláhot, a szász, s a hol csak rabló csordára akadtak, azt mind ellenünk küldék.” (Jókai 1968, 366–367. p.)

A téli hadjárat

1848. december 4-én a császári sereg újabb támadásával párhuzamosan a Szlovák Légión is megindult Magyarország ellen. Az áprilisig tartó úgynevezett téli hadjáratban a 3000 főnyi alakulat egészen Sáros megyéig jutott, de a harcok során csak kiegészítő feladatokat végzett. (Mrva 2010, 58–64. p.; Viktor 1999, 85–108. p.)

Az újabb támadás hírére Jókai sorra vette a számba jöhető ellenfeleket, a szlovákok esetében pedig ironikusan csak azt írta, „Hurban megint beütött az országba, [...] mindenünnen kiverik, mégis bejön”. (Jókai 1968, 445. p.)

1848 tavaszától kezdve az író számos alkalommal élcelődött a szlovákokon, bár többségében konkrét eseményekre reagált. Év végére azonban már kezdte differenciáltan megítélni őket, aminek beszédes jele a *Szomorú napok* című regénye kapcsán kiadott közleménye volt 1848. december 31-én. Ebben mindenkivel tudatta, hogy öncenzúrárt gyakorolva félbehagyja a koleralázadás idején játszódó művét, amit addig folytatásokban közölt az *Életképekben*. Döntését azzal indokolta, hogy ebben „a historia eseményeihez hiven azon kegyetlenkedések voltak előadva: miket 1831-ben a felső megyei szláv ajkúak követtek el, [de] ... jelen időinkben épen e szláv testvéreink buzganak legerősebben szabadságunk igaz ügye mellett minden idegen ajkú hontársaink között. Ezek ellen izgatni most a legnagyobb eszélytelenség volna”, így írásaival azután már csak a másik oldalon harcoló szlovákokat vette célba. (Jókai 1968, 454–455. p.)

Jókai a továbbiakban már maximálisan érvényesítette ezt a differenciált megközelítést, amire a klasszikus példát a Tiszolc környéki harcokról szóló írása jelentette. 1848. február 26-án, e település melletti Murányalján a Kristóf Lajos vezette helyi szlovák nemzetőrök legyőzték és elűzték a Szlovák Légiót. Jókai szerint „Tiszolc környékén maga a szláv köznép verte meg Hurbánt” a megjelenő huszárok segítségével. Ugyanis „az ottani tót népség a legjobb szellemű, azt mondja, ha kérdik, miféle nemzet, ja hovorim slovenszki, ale ja szom uherszki. »Tótul beszélek, de magyar vagyok.«”¹⁷ Az ott történetekre később nemegyszer visszatért, ráadásul egyre satirikusabb stílusban. A *Ritkaságok gyűjteménye* című írásában például a Nemzeti Múzeumnak szánt korabeli ereklyék közé felvette azt a furkósbót is, „a mellyel Hurbán uramat Tiszolcon hátba hajították”. (Jókai 1980, 117. p.)

Két nappal később, valószínűleg még a történet hatása alatt született *Sláv sympathia* című írása. Ebben a szlovák–magyar viszonyt úgy értékelte, hogy Hurbanék, vagyis a „panszlavismus apostolai nemcsak hogy pártolást nem találnak, sőt kiveretnek a szlávajku községekből. A felsővidékek örömmel küldik adójukat és újoncaikat a haza

17 Az író által használt „uhorszki” szó (szlovákul: uhorský) a szlovák nyelvben valójában nem magyart, hanem magyarországit jelentett függetlenül az illető nemzetiségétől. (Jókai 1980, 88. p.)

szolgálatára. Mindnyájan szóval és tettel a mienknek vallják magukat”. Az író szerint mindez a kormányzat által kiadott *Priatel' ludu* című lapnak köszönhető, „melly jó szellemű cikkei által e népet idejekorán felvilágosítva, elválhatlanul hozzánk csatolta”. (Jókai 1980, 93. p.) Ez a sommás, de rendkívül idealista megállapítás igencsak túlértékelte e kiadvány szlovákokra gyakorolt hatását. Ez a döntően paraszti társadalom ugyanis nem olvasmányai hatására, hanem a számára jobbágyfelszabadítást és személyi szabadságot hozó új rend védelmében fogott fegyvert.

Jókai írásainak fő célpontja az egység parancsnoka, Hurban volt, akit „óbesterpap”-nak vagy „tiszteletes óbester”-nek nevezett, *Három Hurbán egyszerre* című írásában pedig már egyszerűen csak egy csatából menekülő, bocskoros koldusnak. (Jókai 1980, 144–145. p.) De máskor is felelegette gyors „visszavonulás”-ait, és a bátorságáról nem zengett ódákat. (Jókai 1980, 113., 144., 484. p.) De népvezérként szintén nevésségessé tette, hiszen a kor szokásainak megfelelően Hurban is gyakran intézett beszédet az elfoglalt települések szlovák lakóihoz. Jókai ezt úgy írta le, hogy „prédikála az óbesterpap lóhátról az egybegyült közönségnek drága dolgokat a szent bibliából holmi agyonverésekről és város felgyújtásról s egyéb keresztényi cselekedetekről. És énekelének az ő búcsújáró hivei [...] ilyenforma zsoltárokat...:

»Az urakat agyonverjük,
A zsidókat felakasztjuk,
A magyarokat kikergetjük,
A földeken megosztozunk
Alleluja.«” (Jókai 1980, 88. p.)

A drótos sztereotípiát az ő esetében is használta. Kassai bevonulásáról 1849 márciusában például úgy írt, hogy ennek során „utána kiabált a nép: »Fazikat drótozni, serpenyőt!»”, míg az embereit „serpenyősebészek”-nek nevezte. (Jókai 1980, 157. p.) Štúr megítélése még negatívabb volt, ő az író szerint „megszállván Kassa vidékét, most ott azon környéket tartja meghódítva, drótozván a környék serpenyőit s el is lopván, a mihez könnyen hozzá lehet férni”. (Jókai 1980, 114. p.)

Az ősszel emlegetett Ján Kollár ekkora már szintén átállt a másik oldalra, ráadásul 1849 márciusától František Hánrich és Ján Hlavač társaságában ő volt a szlovák ügyek egyik tanácsadója a császári udvarban. Jókai felháborodva konstataálta, hogy „a bécsi ministerium [...] mindenféle emberek közreműködtével a tót ügyeket a magyar rovására elintézte”. (Jókai 1980, 219. p.)

Az 1849. március 4-én kiadott olmützi alkotmány megszüntette Magyarország különállását és a birodalom egyik tartományává fokozta le. Felszámolta annak területi egységét, az elcsatolt részeket, így Erdélyt, a Partiumot, a Temesközt, Bácskát, a Határőrvidéket, Horvátországot, Szlavóniát és a Tengeremelléket pedig közvetlenül Bécs alá rendelték. Az új alkotmány a „néptörzsek” egyenjogúságának elvét és művelődéshez való jogukat ugyancsak kimondta, bár ez a konkrétumok nélküli elvi deklaráció komoly csalódást keltett mindenkitben politikai, társadalmi és nemzetiségi hovatartozástól füg-

getlenül. A horvát és román igények ugyanis ennél jóval nagyobbak volt, az önálló szlovák koronataromány felállítása pedig szóba sem került, ráadásul Olmützbe menesztett küldöttségük sem járt sikerrel. (Gergely 2001, 234–237. p.; 453–455. p.)

Jókai jól látta ezt a csalódottságot és az uralkodóházba vetett bizalom pillanatnyi megrendülését, ezért javaslatot tett a magyarok ellen harcoló népeknek a kiegyezésre. 1849. március 6-án megjelent írásában elítélte, hogy „Ausztria [olyan] ígéreteket tett a tőlünk különböző nemzetiségeknek, mikről előre tudta, hogy nem teljesíthetők”. De abban az illúzióban ringatta magát, hogy ennek természetes következményeként „most e nemzetiségek a velünk folytatott természetelleni harcot felhagyva, alkupontokkal fordulandnak hozzánk”. Ennek előmozdítása érdekében először is általános amnesztiát javasolt, másrészt a magyarokat megillető jogok biztosítását az ő számukra is, külön kiemelve, hogy „nyelvét, nemzetiségét senkinek erőszakkal meg nem támadjuk”. Az ország területi egységét megkérdőjelező terveket azonban határozottan elutasította: „ami a közigazgatási formákat s a helyérdekeket illeti, ezek tárgyában részrehajlatlanok leszünk.” (Jókai 1980, 90–91. p.)

Jókai ajánlata eleve kudarcra volt ítélve. Írása magánvélemény volt, nem pedig a kormány hivatalos álláspontjának tolmácsolása. Másrészt mindössze az áprilisi törvények által már amúgy is biztosított liberális szabadságjogokat és állampolgári jogegyenlőséget kínálta a kiegyezés feltételéül. Ez viszont messze elmaradt az olmützi alkotmányban foglaltaktól. Ott ugyanis mindezeket túl nemcsak a néptörzsek egyenjogúságát mondták ki, hanem bizonyos területi engedményeket is tettek, bár ezek meglehetősen messze voltak a nemzetiségek igencsak túlzó igényeitől.

A nyári hadjárat

A harmadik, úgynevezett nyári hadjáratra 1849 júniusa és augusztusa között került sor. A 2000 fős egységet ekkor már nem is a magyarok, hanem a Selmecebánya környékén harcoló szlovák gerillák ellen vetették be, akik a világosi fegyverletétel ellenére szeptember végéig folytatták a harcot. Az egységet 1849. november 20-án végleg feloszlatták. (Mrva 2010, 70. p.; Viktor 1999, 115–118. p.)

1849 júniusában Štúrék Haynau kiáltványát próbálták meg terjeszteni a szlovákok között, de kevés sikerrel jártak. Jókai ezt a szokott módon értékelte: „Hurban a felső vidéki szlávok közt lázító proclamatiókat osztat ki kóborló drótos tótok által. A népség azonban mindenütt előljáráihoz viszi e hazug, csábító iratokat és nem hisz nekik.” (Jókai 1980, 411., 1151. p.)

Hasonló véleménye volt a postagalamb-afférről is. A Morvaországban elfogott madárnál egy olyan iratot találtak, amely a magyarországi szláv népeket lázította a magyar kormány ellen, de Jókai nem hitt az efféle titkos agitációban. Úgy vélte, hogy Štúrék „itt fetrengett csordáinak” bőven „lett volna alkalmuk és idejük élő szóval beszélni a magyarszláv népekhez, hogy most galambpostával legyenek kénytelenek őket

felszólítani. Mintha Ferenc József proclamatióit nem elég utca szegletről tépte volna le a magyarszláv nép: hogy most galambokkal levelezzenek hozzá”. (Jókai 1980, 394–395. p.)

Lapjai megszűnése miatt Jókai már nem tudta értékelni a selmecebányai és nógrádi eseményeket, de korábbi írásait tekintve egyértelmű, hogy mit lett volna a véleménye az ott történekről.

Bár Jókai 1848–49-ben egy irodalmi lapot, egy hivatalos közlönyt és egy hírlapot szerkesztett, a legtöbb figyelmet mégis a *Charivariban* megjelent humorisztikus írásai érdemlik. Ebben sorra vette és görbe tükörben mutatta be a magyar szabadságharc ellenségeit, legyenek azok az uralkodócsalád tagjai, a birodalom tábornokai vagy csak hazai nemzetiségi vezetők. Az utóbbiak között kiemelten foglalkozott a szlovákokkal, de 1849-től következetesen különbséget tett a szabadságharcot támogató derék tótok és a másik oldalon harcoló pánszláv felkelők között. Bár az utóbbiakról nemegyszer meglehetősen gunyorosan írt, a róluk alkotott kép a stílus ellenére is hű, bár görbe tükre volt a szabadságharc alatti szlovák–magyar kapcsolatoknak.

Irodalom

- 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek 1848. Pest, Landerer és Heckenast.
- Alleker Lajos 1894. *Erdősi Imre, a branyiszkói hőspap emlékezete*. Nyitra, Neugebauer.
- Arató Endre 1960. *A nemzetiségi kérdés története Magyarországon, 1790–1848*. Budapest, Akadémiai.
- Bakoš, Ľudovít 1957. *Ľudovít Štúr ako vychovávateľ a bojovník za slovenskú školu. Školské pomery na Slovensku v tridsiatych až päťdesiatych rokoch 19. storočia*. Bratislava, Slovenská akadémia vied.
- Bona Gábor 2000. *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. átdolg. jav. kiad. Budapest, Heraldika.
- Bona Gábor 2011. A szlovákok a szabadságharcban. In Sáposová, Zlatica (szerk.): *Dejiny a kultúra. Multikulturalita a cezhraničná spolupráca mesta Košice a Miškovec. Történelem és kultúra. Multikulturalitás és a határon átnyúló együttműködés Kassa és Miskolc között*. Prešov, Universum, 64–76. p.
- Csapláros István 1977. *A felvilágosodástól a felszabadulásig*. Budapest, Magvető.
- Deák István 1983. *Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*. Budapest, Gondolat.
- A forradalom és szabadságharc képes története* 2009. Hermann Róbert (szerk.). Debrecen, T. K. K.
- Gergely András 2001. *1848-ban hogy is volt? Tanulmányok Magyarország és Közép-Európa 1848–49-es történetéből*. Budapest, Osiris.
- Gergely András 2005. Általános választójog 1848-ban? A megyei törvény vitája az utolsó rendi országgyűlésen. *Századok*, 139. évf. 3. sz. 585–610. p.
- Gyulai Pál 1911. *Bírálatok, 1861–1903*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Hermann Róbert 2013. Janik János, egy szlovák–magyar honvédezredes a magyar szabadságharcban. In Kiss Vendel (szerk.): *Komárom ismeretlen csillagai: Komárom 1848-as*

- történetének történelmi félényekbe került szereplői. 2011. április 29-én a 20. Komáromi napok alatt rendezett történész konferencia előadónak tanulmányai. Komárom, Jókai Mór Városi Könyvtár, 28–84. p.
- Hermann Róbert 2019. A nemzetiségi törvény születése 1849-ben. In Kovács Kálmán Árpád (szerk.): *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon. Tudományos konferenciák az Országházban*. Budapest, Országház, 36–60. p.
- Jókai Mór 1913. *Az én kortársaim. 1848-as emlékek*. Prónai Antal szerk., [Budapest], Révai. /Olcsó Jókai, 273./
- Jókai Mór 1955. *Írói arcképek*. Bisztray Gyula szerk., Budapest, Művelt Nép.
- Jókai Mór 1968. *Cikkek és beszédek. 1848. március 19. – 1848. december 31.* Szekeres László (szerk.), Budapest, Akadémiai. /Jókai Mór összes művei/
- Jókai Mór 1980. *Cikkek és beszédek. 1849. február 9. – 1849. július 6.* Szekeres László szerk., Budapest, Akadémiai. /Jókai Mór összes művei/
- Jókai Mór önmagáról. *Önéletrajz és egyéb emlékezések, 1825–1904* 1904. Beöthy Zsolt szerk., Budapest, Franklin.
- Hansági Ágnes 2015. A magyar Bouvard és Pécuchet. Egy ember, aki mindent tud? *Tempevölgy*, 7. évf. 1. sz. 68–83. p.
- Kazinczy Ferenc levelezése 1906. Váczy János szerk., Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, XVI. kötet.
- Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847–48 1951. Barta István szerk., Budapest, Akadémiai. /Kossuth Lajos összes munkái, 11./ (Magyarország újkortörténetének forrásai).
- Kovács Endre 1973. *Magyarok és lengyelek a történelem sodrában*. Budapest, Gondolat.
- Kun Miklós 1981. A pánszlávizmus gyökereinél. A 19. század első fele szláv mozgalmainak értékeléséhez. *Világtörténet*, 3. évf. 4. sz. 54–75. p.
- Lexikón slovenských dejín* 1997. Škvarna, Dušan szerk., Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Listy Ludovíta Štúra* 1954. Ambruš, Jozef szerk., Bratislava, Slovenská akadémia vied. 1. kötet.
- A magyar sajtó története, 1848–1867* 1985. Szabolcsi Miklós szerk., Budapest, Akadémiai, II/1. kötet.
- Magyarország története 1790–1848* 1980. Mérei Gyula főszerk., Budapest, Akadémiai.
- Malevič, Oleg 1959. Znalosti ruskej predrevolučnej spoločnosti o živote a činnosti Ludovíta Štúra. In Hroziencič, Jozef (szerk.): *Z dejín československo-slovanských vzťahov*. Bratislava, Slovenská akadémia vied. /Slovanské štúdie, 2./ 339–386. p.
- Markusovszky Sámuel 1896. *A pozsonyi ág. hitv. ev. lyceum története kapcsolatban a pozsonyi ág. hitv. evang. egyház múltjával*. Pozsony, Wigand.
- Mikszáth Kálmán 1960. *Jókai Mór élete és kora*. Budapest, Akadémiai. /Mikszáth Kálmán összes művei. Regények és nagyobb elbeszélések, 18./
- Mrva, Ivan 2010. *Slovensko a Slováci v 2. polovici 19. storočia*. Bratislava, Perfekt.
- Mrva, Ivan–Segeš, Vladimír 2012. *Dejiny Uhorska a Slováci*. Bratislava, Perfekt.
- Nagy Miklós 1975. *Jókai Mór alkotásai és vallomásai tükrében*. Budapest, Szépirodalmi.
- Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése* 1960. Pándi Pál szerk., Budapest, Szépirodalmi.
- Scotus Viator 1995. *Národnostná otázka v Uhorsku*. Bratislava, Slovakia Plus.

- Steier Lajos 1937. *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
/Magyarország újabbkori történetének forrásai/
- Szabad György 1977. *Kossuth politikai pályája*. Budapest, Kossuth–Magyar Helikon.
- A szabadságharc katonai története Pákozdtól Világosig 1848–49* 1998. Bona Gábor szerk., Budapest, Zrínyi.
- Szász Zoltán 1998. A nemzetiségi kérdés és országgyűlési megítélése. In Szabad György (szerk.):
A magyar országgyűlés 1848–49-ben. Budapest, KIT Képzőművészeti, 307–338. p.
- Szekeres László 1979. Jókai és a debreceni békepárt. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 83. évf.
1. sz. 15–26. p.
- Tordai György 1954. Horárik. *Élet és Tudomány*, 9. évf. 10. sz. 296–299. p.
- Viktor, Gabriel 1999. *1848–49 legendája a szlovák történetírásban*. Pozsony, Kalligram.
- Zsigmond Ferenc 1924. *Jókai*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

ZSOLT VESZTRÓCZY

“JA HOVORÍM SZLOVENSZKI, ALE JA SZOM UHERSZKI.” THE SLOVAK QUESTION IN THE 1848–49 WRITINGS OF MÓR JÓKAI

In 1848–49, unlike many of his fellow „Youth of March,” Mór Jókai did not enlist as a soldier but remained active as a journalist until the end of the War of Independence. Among his works from this period, the humorous pieces published in *Charivari*—a supplement to the journals he edited, *Életképek* and later *Esti Lapok*—deserve the most attention. In these writings, he presented a satirical caricature of the enemies of the Hungarian struggle, focusing primarily on Jozef Miloslav Hurban, commander of the Slovak Legion, and Ľudovít Štúr, the political leader of the movement. However, while he remained relentlessly mocking and condemnatory toward them, he spoke with deep respect of the many thousands of Slovak (tót) soldiers fighting on the Hungarian side. This same duality characterized Hungarian public opinion during the War of Independence regarding the Slovaks, who provided the second-largest contingent of soldiers to the revolutionary army after the Hungarians.